

Słupsk; 25 III 2020 r.

dr hab. Adela Kuik-Kalinowska, prof. AP (Akademia Pomorska w Słupsku)

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Grzegorza Schramke na temat *Współczesna literatura kaszubskojęzyczna w latach 1981-2015*

Charakterystyka wstępna

Literatura kaszubska jako swoisty fenomen artystyczny, a także kulturowo-społeczny w ostatnich dziesięcioleciach stała się przedmiotem żywej i dynamicznie rozwijającej się dyskusji naukowej, zarówno w przestrzeni badań na gruncie literaturoznawstwa, a także językoznawstwa oraz dociekań historycznych, socjologicznych czy kulturowych (związki z kulturami „sąsiedzkimi”). Ożywienie i wzrost zainteresowania problematyką kultury i literatury kaszubskiej wiąże się szczególnie z datą 2005 r., kiedy to kaszubski oficjalnie został uznany za język regionalny. Od tego czasu zaobserwować można proces wzmożonej aktywności literackiej, a także krytyki naukowej realizowanej nie tylko poprzez dawne, tradycyjne narzędzia badawcze, również poprzez nowoczesne metodologie (np.: badania neoregionalne widoczne chociażby w edycjach *Geografii wyobrażonej regionu*). W przypadku jednak literatury kaszubskiej problem stosowania współczesnych metodologii pracy z tekstem jest kwestią przyszłości, bowiem literatura ta licząca kilkanaście dziesiątków lat, wciąż wymaga podstawowych ustaleń opartych na tradycyjnych badaniach historycznoliterackich, bowiem wiele tekstów (np.: Jana Rompskiego, Stefana Fikusa) nie zostało jeszcze wydanych (znajdują się w formie rękopisów bądź maszynopisów w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie). Powstałe dotychczas syntetyczne opracowania historii literatury kaszubskiej, a także prace o charakterze ogólnych ujęć wybranego zakresu piśmiennictwa kaszubskiego, urywają się na latach osiemdziesiątych (wraz z *Historią literatury kaszubskiej* Ferdinanda Neureitera, Jerzego Sampa *Poezja rodnej mowy*, a także Jana Drzeżdżona *Współczesna literatura kaszubska 1945-1980*), choć w ostatnich kilkunastu latach obecnego wieku piśmiennictwo kaszubskie uzyskało sugestywny opis w drukach zwartych m. in. Jerzego Tredera (*Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005), Józefa Borzyszkowskiego (*O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011), Tadeusza Linknera (*Z literatury Młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Pelplin 2013), Daniela Kalinowskiego (*Raptularz kaszubski*,

Gdańsk 2014; *Sylwa kaszubskie*, Słupsk-Gdańsk 2017), Adeli Kuik-Kalinowskiej (*Tatczężna. Literackie przestrzenie Kaszub*. Gdańsk/Słupsk 2011), Daniela Kalinowskiego i Adeli Kuik-Kalinowska *Vademecum kaszubskie – Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017, a także w pracy Adeli Kożyczkowskiej i Tomasza Rembalskiego *Literatura kaszubska. Kaszubi w dziejach Pomorza. Konteksty edukacyjne*, Gdynia 2018. Z inicjatywy Instytutu Kaszubskiego w Gdańsku ukazało się dotychczas dwanaście tomów poświęconych najbardziej uznanym twórcom literatury kaszubskiej (od Floriana Ceynowy, przez pokolenia literackie młodokoszubów, zrzeszyńców i klekowców, po twórczość m. in. J. Drzeżdżona czy Jana Piepki). A zatem przedstawiona do recenzji praca mgra Grzegorza Schramkego włącza się w nurt badań zajmujących się współczesną, najnowszą literaturą kaszubską i w sposób wartościowy dopełnia jej obraz. Okazuje się, że w przedziale czasowym 1981-2015 debiutuje wielu twórców kaszubskich, powstaje „nowa” literatura, przekraczająca nierzadko tradycyjne struktury genologiczne (przykład stanowi kryminalna czy komiksowa twórczość Piotra Dziekanowskiego). W tym przypadku literatura kaszubska stanowi odbicie procesów i przemian mentalnościowych, socjologicznych i kulturowych samych Kaszubów, a także wewnętrzne rozbieżności hermetycznego kręgu społeczności zamkniętej, odizolowanej od innych narodów i ich kultur. *Novum* w literaturze kaszubskiej (tematyka, gatunki, problematyka) to także odbicie zjawiska szerszego i bardziej złożonego, polegającego przede wszystkim na odchodzeniu od wzorców tradycyjnych na rzecz ulegania nowym tendencjom artystycznym występujących globalnie we współczesnym świecie.

Rozprawa doktorska *Współczesna literatura kaszubskojęzyczna w latach 1981-2015* stanowi szczegółowy obraz zjawisk i tendencji występujących w ostatnim ćwierćwieczu w życiu literackim Kaszubów. Autor pracy podjął się ambitnego zadania całościowego przedstawienia twórczości kaszubskojęzycznej powstałej w latach 1981-2015, osadził tę twórczość w kontekście tradycji literackiej Kaszub, od jej zarania po czasy współczesne. Dokonując przeglądu piśmiennictwa kaszubskiego, ma na uwadze przemiany społeczno-kulturowe, jakim podlegała literatura kaszubska, a także prezentuje kierunki jej rozwoju, dzięki którym uzyskała swą autonomię.

Analizie i interpretacji filologicznej, a także w mniejszym stopniu komparatystycznej, poddał całą twórczość kaszubską reprezentowaną w liryce, prozie, dramaturgii, a także przedstawił zjawisko translacji – przekładów na język kaszubski i z języka kaszubskiego utworów literackich. W obszarze badań nad najnowszą literaturą kaszubską znalazła się także

twórczość z „pogranicza” artystycznego, a więc felietonistyka, wspomnienia, oraz popularne w ostatnich latach gadki i anegdota.

Autor rozprawy doktorskiej przejawy życia literackiego Kaszubów analizuje i interpretuje w perspektywie dwóch porządków, to jest: wewnątrztekstowego i zewnątrztekstowego, w których omawianą twórczość sytuuje w kontekście procesów historycznych, politycznych, kulturowych i społecznych. Stąd też bardzo ważnym okresem są ostatnie lata PRL-u, a więc czas od 1981 r. do 1989 r. i zachodzące w nim przemiany polityczno-społeczne mające swoje odbicie w literaturze kaszubskiej, lata 90-te jako czas nowej rzeczywistości demokratycznej i suwerennej, która swe znaczenie miała także dla rozwoju piśmiennictwa Kaszubów. Jak pisze Autor pracy na 128 stronie dysertacji: „Rok 1989 był dla Polski rokiem przełomowym. Z kraju rządzonego przez socjalistyczną Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą i pozostającego w strefie wpływów ZSRR stała się, zapoczątkowana przez ustalenia tzw. Okrągłego Stołu oraz wybory parlamentarne z czerwca 1989 r., państwem demokratycznym i suwerennym [...]”. Zmiany, które zaszły w 1989 r. wywarły także spory wpływ na rozwój kultury i literatury kaszubskiej, a także rodzimego języka. Na rynku pojawiły się prywatne wydawnictwa kaszubskie (np. założone w 1990 r. „Arkun” i w 1992 r. „Region” oraz „Rumina”), jak również czasopisma nowe, jak np. „Tatczężna” lub reaktywowane przedwojenne (np.: „Gazeta Kartuska”).

Tematyka, którą mgr Grzegorz Schramke obrał za przedmiot swoich naukowych badań jest godna uznania, a zważywszy na metodę szczegółowej prezentacji sylwetek twórców oraz analizę i interpretację powstałych pod ich piórem tekstów literackich i usytuowania tej twórczości w kontekście procesów zachodzących we współczesnym świecie, uzyskujemy ogląd współczesnego, z ostatnich ponad trzydziestu lat, życia literackiego wspólnoty Kaszubów, a także jego transformację zależną od sytuacji politycznej, społecznej, kulturowej czy też ekonomicznej. Niejednokrotnie są to istotne ustalenia, szczególnie te, które odsyłają do kontekstu przemian politycznych i ustrojowych, tak mocno odcisniętych w piśmiennictwie kaszubskim, w sposób naturalny złączonym z północnym regionem Polski.

Struktura i treści merytoryczne pracy

Przystępując do szczegółowego omówienia rozprawy doktorskiej to została ona kompozycyjnie podzielona na sześć rozdziałów, które okala rama rozważań wstępnych i treści podsumowujących całość pracy. Mgr Grzegorz Schramke w całości rozprawy przyjął zasadę

chronologiczną, według której przedstawił kaszubskie życie literackie rozwijające się w latach 1981-2015. Ta cezura podyktowana jest historyczno-społecznymi i politycznymi wydarzeniami w kraju, gdzie po roku 1981, a więc wydarzeniach solidarnościowych i upadku w Polsce PRL-u, mogła na nowo odrodzić się twórczość mniejszości narodowej, jaką stanowią Kaszubi. Data przełomu wyraźnie sytuuje tę literaturę w perspektywie odnowy tożsamości kaszubskiej, którą urodzeni w latach pięćdziesiątych pisarze i poeci zmanifestują w kilkadziesiąt lat później w kaszubskojęzycznej twórczości literackiej (dla przykładu przywołam Stanisława Janke, Jana Walkusza, czy też Jaromirę Labuddę). Autor wyraźnie określił przedmiot rozprawy opierając się na dotychczasowych ustaleniach uczonych-kaszubologów, bowiem materiałem badawczej analizy i interpretacji stała się twórczość kaszubskojęzyczna, a zatem kryterium językowe, które w ostatnim dziesięcioleciu badań kaszubistycznych zadecydowało o zakresie definicyjnym literatury kaszubskiej (wypowiedzi na ten temat znajdziemy w pracach: Jerzego Tredera, Jerzego Sampa, Tadeusza Linknera, Adeli Kuik-Kalinowskiej czy Daniela Kalinowskiego), zostało także uwzględnione w recenzowanej pracy. Stąd też nie została uwzględniona w przeważającej części twórczość Anny Łajming, a zwłaszcza jej prozatorskie utwory (powieści i opowiadania). Literatura kaszubska stanowi żywy przykład procesu *in statu nascendi*, a zważywszy na rok 2005 (to wówczas kaszubski został uznany za język regionalny) – jej rozwój uległ zdynamizowaniu. Spora grupa tworzących literaturę kaszubską to adepci pióra, których twórczość nie koniecznie jest wysokich lotów, a śmiało można rzec, iż są to próby literackie balansujące na granicy grafomaństwa, czego świadomość ma także Autor rozprawy.

Sześć rozdziałów składających się na główny trzon pracy poprzedza rozdział wstępny poświęcony początkom literatury kaszubskiej, których należy szukać w połowie XIX wieku, wraz z twórczością Floriana Ceynowy. Warto we *Wstępie* uszczegółowić liczbę utworów poetyckich, bowiem jak pisze Autor: „materiał badawczy tej rozprawy jest pokaźny, bo utworów poetyckich w okresie 1981-2015 napisano i opublikowano około 2-3 tysięcy, tekstów prozatorskich kilkaset [...]” (s. 15). To zasadnicza różnica pomiędzy dwoma a trzema tysiącami utworów. W chybiony sposób Autor wartościuje pracę autorytetów badaczy w literaturoznawstwie (J. Samp) czy językoznawstwie (H. Popowska-Taborska, J. Treder). W nieuzasadniony sposób opisuje również zagrożenie statusu kaszubszczyzny w zdaniu: „Nie sposób nie uznać ich wagi, pamiętając o tym, iż zostały wypowiedziane jeszcze w czasach PRL, kiedy to bodajże dokonano największych zniszczeń w mowie kaszubskiej w jej dziejach, doprowadzono do masowego występowania tzw. kompleksu kaszubskiego i przerwania pokoleniowego jej przekazywania (z rodziców na dzieci), czego skutki są

widoczne do dziś” (s. 131). Nie wiadomo skąd takie przekonanie Autora dysertacji... Czyżby to znaczyło, że zniszczenia w kulturze i języku kaszubskim jakich dokonał w XVIII i XIX wieku zaborca pruski (zwłaszcza w okresie panowania Otto von Bismarcka) były mniejsze? Z kolei w zdaniu „Literatura kaszubska trwa już ponad 150 lat” (s. 17), trzeba uściślić czas trwania piśmiennictwa Kaszub, gdyż przecież trwa od 1843 r., a więc ponad 170 lat.

W dalszych rozważaniach zawartych w rozdziale pierwszym mgr Grzegorz Schramke przedstawia „zarys historii literatury kaszubskojęzycznej do roku 1981”, który w mojej ocenie dla całości wywodu naukowego i obranego tematu pracy jest zbyt rozbudowanym rozdziałem. Można większość tych rozważań po prostu pominąć, jako że zostały już wielokrotnie opisane przez innych badaczy (A. Bukowski, F. Neureiter, J. Drzeżdżon, J. Samp, J. Treder, T. Linkner, A. Kuik-Kalinowska, J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, seria Biblioteki Pisarzy Kaszubskich). W tej części pracy Autor omawia najstarsze zabytki piśmiennictwa kaszubskiego, działalność bytowskiego pastora – Szymona Krofeja oraz słupskiego pastora ewangelickiego – Michała Mostnika, a następnie w toku chronologicznym przedstawia pokolenia literackie, pośród których wymienia młodokaszubów (Aleksandra Majkowskiego, Jana Karnowskiego, Leona Heyke), zrzeszyńców (Aleksandra Labudę, Jana Trepczyka, Jana Rompskiego), klekowców (Leona Roppla, Józefa Ceynowę, Klemensa Derca, Jana Biangę, Pawła Szeffkę), krąg „Przyjaciela Ludu Kaszubskiego” (Alojzy Budzisz, Jan Bilot, Jan Patock, Augustyn Dominik) oraz pisarzy i poetów niezwiązanych z żadną grupą literacką, tworzących indywidualnie (np. Bernard Sychta, Józef Klebba czy Augustyn Chrabkowski, Józef Bruski, Stefan Fikus, Stanisław Okoń, Marian Selin, Agnieszka Browarczyk, Stanisław Pestka, Jaromira Labudda, Jerzy Stachurski, Jan Walkusz czy Stanisław Janke).

Kolejny rozdział *Literatura kaszubskojęzyczna w latach 1981-2015 – zarys ogólny* został przez Autora pracy podzielony na kilka części czasowych, które w moim odczuciu są trafnym usytuowaniem rozwoju literatury kaszubskiej na tle przemian polityczno-społecznych, jakie w owym czasie rozgrywały się w Polsce i Europie. Twórcy kaszubscy nie pozostawali obojętni na życie polityczne i zmiany, które nastąpiły po 1981 roku, a także po 1989 roku, czego świadomość ma Autor dysertacji. Szczególnie w twórczości Stanisława Jankego, w opowiadaniu *Psë* oraz powieści *Liskawica*, co podkreśla Grzegorz Schramke, ówczesna sytuacja polityczna panująca w Polsce znajduje odzwierciedlenie w tejże prozie (odniesienia m. in. do grudnia 1970 r.). W rozdziale tym mgr G. Schramke zajmuje się także pierwszymi piętnastoma laty XXI wieku, zwracając przede wszystkim uwagę na rozwój życia kulturalnego na Kaszubach, istotną rolę, jaką odegrały podmioty takie jak: Zrzeszenie

Kaszubsko-Pomorskie oraz Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie w krzewieniu tradycji literackiej północnego regionu Polski chociażby w formie publikacji, a także konkursów literackich (m. in. Jana Drzeżdżona czy Jana Trepczyka). Znaczący wpływ na dynamikę rozwoju twórczości kaszubskiej i jej odbiór miały działające portale internetowe, działalność bibliotek cyfrowych, portal społecznościowy Zasoby Kaszubsko-Pomorskie (zmieniony na Nasze Kaszuby), a także Księgarnia Kaszubsko-Pomorska CZEC oraz czasopisma, np.: „Naji Gòchë czy „Òdroda”. W mojej ocenie są to cenne rozważania, bowiem sytuują piśmiennictwo kaszubskie w szerokim spektrum życia społecznego i kulturalnego, a także upowszechniającego społeczeństwu dostęp do tradycji Kaszub. To także wyraz pogłębionego przeżywania własnej tożsamości etnicznej w poczuciu dumy i poszanowania.

Trzeci rozdział poświęcony został poezji omawianego okresu, w którym Autor pracy dokonał podziału kaszubskiej liryki ze względu na kryterium tematyczne, które w mojej ocenie jest trafnym jej uporządkowaniem i wartościowaniem. Wyodrębnił w niej nurt patriotyczny (np.: J. Stachurski, S. Janke, J. Walkusz, K. Muza, J. Labudda), nurt religijny (np.: A. Nagel, M. Boszke, S. Fikus, M. Selin, B. Szymańska, J. Walkusz, S. Janke, E. Warmowska, D. Wilczewska, M. Pieper), nurt miłosny (np.: J. Piepka, I. Czaja, K. Serkowska, H. Makurat, T. Fopke, R. Żmuda-Trzebiatowski) oraz nurt filozoficzno-refleksyjny (np.: J. Drzeżdżon, J. Piepka, G. Pòtrëkùs, S. Pestka, H. Makurat). Ponadto do tego rozdziału, co jest rzeczą jak najbardziej zasadną, zawarł G. Schramke twórczość poetycką kierowaną do najmłodszego odbiorcy mającą najczęściej charakter dydaktyczny (np.: T. Fopke, S. Janke, J. Mamelski, R. Drzeżdżon, W. Bobrowski). W tym rozdziale znajdują się także rozważania dotyczące kreacji poetyckiego „ja”, a także uwagi poświęcone zagadnieniom genologicznym poezji kaszubskiej, która najczęściej rozwija się w takich formach gatunkowych jak: pieśń, sielanka, modlitwa, kolęda, hymn, sonet, erotyk, tren, epitafium, a także haiku. W kolejnym rozdziale G. Schramke zajął się kaszubskojęzyczną prozą, a wśród niej powieściami (np.: S. Fikusa, S. Jankego, A. Jabłońskiego), opowiadaniem (np.: B. Jażdżewskiego, A. Skotnickiej) i nowelami, a także formami uwspółcześionymi typu: *fantasy*, *science-fiction*, horror, kryminał czy komiks (w uprawianiu tych gatunków w literaturze kaszubskiej przoduje P. Dziekanowski) wskazując jednocześnie na to, iż są to gatunki mało popularne w obrębie twórczości kaszubskiej. Utwory prozatorskie, takie jak: powieści, opowiadania i nowele, omówił Grzegorz Schramke poprzez kryterium tematyczne, a więc twórczość opartą na tematyce wiejskiej, realistycznej (z pominięciem czasu wojen), a także tę, która właśnie odnosi się do dramatu I wojny światowej, w szczególności zaś

do II wojny światowej (np.: S. Formella, J. Kroplewski, J. Hoppe). W dalszym podziale twórczości prozatorskiej znalazły się utwory, które Autor rozprawy umieścił w kręgu tematycznym „na skraju jawy i snu – wieś zachwianej rzeczywistości” (s. 363) i poddał analizie i interpretacji prozę J. Drzeżdżona, a także opowiadania K. Lewny, a następnie w podrozdziale poświęconym realistycznej prozie o tematyce miejskiej, której w twórczości kaszubskiej jest znacznie mniej aniżeli odniesień do przestrzeni wiejskiej, zajął się twórczością P. Dziekanowskiego, S. Bartelika, S. Fikusa. Kolejny podrozdział w tych rozważaniach dotyczy literatury realizowanej w takich nowoczesnych gatunkach jak: fantasy oraz *science-fiction* (np.: P. Dziekanowski, P. Ciskowski, G. Schramke, R. Drzeżdżon). W podrozdziale poświęconym twórczości prozatorskiej opartej przede wszystkim na emocjonalnym doświadczeniu świata Autor pracy przywołał takich twórców jak: M. Pieper i W. Myszk. Następnie zajął się gatunkami należącymi do tzw. pogranicza literatury, do których należy felietonistyka (np.: R. Drzeżdżon, ks. R. Skwiercz, E. Gołąbek, T. Fopke, S. Pestka, Ł. Jabłoński), pamiętniki i wspomnienia (np.: S. Fikus, B. Bork, H. Wreza), humoreski, gawędy, gadki (np.: ks. R. Skwiercz, E. Laska, K. Wolf, J. Hoppe, R. Drzeżdżon, T. Fopke, J. Walkusz, A. Pepliński). Całość czwartego rozdziału wieńczy rozważania poświęcone twórczości prozatorskiej kierowanej do najmłodszego czytelnika tworzonej m. in. przez J. Ceynowę, J. Mamelskiego, A. Majkowską, D. Majkowskiego, P. Dziekanowskiego, B. Borka, A. Nagla).

Rozdział piąty dotyczy twórczości dramatycznej Kaszub, którą za pomocą kryterium tematycznego G. Schramke podzielił na dramaturgię folklorystyczno-obrzędową (np.: S. Janke, J. Kowalski), społeczno-obyczajową (np.: S. Fikus, J. Roszman, S. Drywa, R. Drzeżdżon, A. Hebel), historyczno-tożsamościową (np.: A. Pepliński, I. Czaja, J. Chaber, N. Kuczkowska, K. Wica).

W ostatnim rozdziale Autor rozprawy zajął się ważną kwestią translacji literatury na język kaszubski i z języka kaszubskiego w okresie 1981-2015 i jak słusznie zauważa, że na wzrost i jakość wydawanych tłumaczeń, zwłaszcza po roku 2000, wpływ miało polepszenie się sytuacji ekonomicznej w kraju. W obrębie poezji tłumaczeń podjęli się m. in.: S. Janke, Z. Joskowski, J. Mamelski, I. Czaja, T. Fopke, zaś w prozie: Z. Jankowski, B. Ugowska, D. Majkowski, R. Drzeżdżon, P. Dziekanowski, a w dramacie: H. Makurat i I. Czaja.

Obraz literatury kaszubskojęzycznej, jaki wyłania się z rozprawy badawczej mgra G. Schramkego przedstawia zintensyfikowany w ostatnich ponad trzydziestu latach proces twórczy oraz jego transformację, w której z jednej strony literatura kaszubska podtrzymuje związek z tradycją (formy gatunkowe), z drugiej zaś porzuca związek

z przeszłością na rzecz nowych wyzwań. W obrazie tym widać także pokoleniową różnicę, bowiem w ostatnich dziesiątkach lat często bardzo młodzi ludzie sięgają po pióro literackie, pragnąc zaznaczyć swą obecność w świecie artystycznym.

Całość rozprawy wieńczy uwagi końcowe, w których Autor stwierdza, że „po przesileniu, które nastąpiło w latach 70-tych XX w., można mówić już o renesansie w rodzimym piśmiennictwie (poza dramatem) trwającym od lat 80-tych XX wieku do chwili obecnej. [...] W ciągu tych 35 lat na niwie literatury kaszubskojęzycznej pojawiło się wiele nowych autorów, choć część z nich nie zagościła w niej na dłużej [...]. Jak piszący te słowa obliczył, tylko w pierwszym piętnastoleciu XXI roku (powinno być wieku) co najmniej jeden utwór po kaszubsku opublikowało ponad dziewięćdziesięciu autorów” (s. 464). I właśnie ta skrupulatność i erudycyjna dbałość o detal powoduje, że otrzymuje czytelnik pracę obejmującą całościowo przejaw kaszubskiego życia literackiego w latach 1981-2015, od najbardziej w opinii krytyków i czytelników literatury znanych i cenionych jej pisarzy, poetów i ich twórczość artystyczną po autorów piszących okazjonalnie. Przy tak rozbudowanym ujęciu, ukazującym dynamiczny proces rozwoju współczesnej literatury kaszubskiej (ukazanej w pracy na 531 stronach) dziwią pesymistyczne słowa Autora w zakończeniu dysertacji odnoszące się do kondycji języka kaszubskiego: „a ten, pomimo podejmowania rozlicznych starań, wciąż jest zagrożony wymarciem” (s. 468). Kilku dziesięciu twórców literatury, których przywołał G. Schramke na kartach rozprawy doktorskiej *Współczesna literatura kaszubskojęzyczna w latach 1981-2015*) przeczy tym obawom tym bardziej, że na s. 408 w konkluzji czytamy: „Proza kaszubskojęzyczna nadal się rozwija. Stoją zaś przed jej twórcami dalsze, niemałe wyzwania, co też w tej części pracy starano się wykazać”. Chciałabym także podkreślić fakt, że z podziwem patrzę na swobodę, z jaką mgr G. Schramke porusza się w materii piśmiennictwa kaszubskiego, przywołując wiele nazwisk znanych jedynie bardzo wąskiemu kręgowi czytelników współczesnej literatury kaszubskojęzycznej.

Kompozycja, stylistyka i grafia dyskursu

Jedną z uwag, jaką chciałabym zaznaczyć wobec recenzowanej pracy w zakresie języka wypowiedzi to zastosowana forma bezosobowa dyskursu naukowego, która w złożonych i wielokrotnie aż nadto rozbudowanych jednostkach zdaniowych komplikuje czytelnikowi odbiór wyводу, zwłaszcza że tego typu konstrukcji występuje w pracy wiele. Znacznie lepiej w mojej ocenie wypadają partie pracy poświęcone analizie i interpretacji

wybranych utworów literatury kaszubskiej. Fragmenty rozprawy oparte na wnioskach ogólnych są skrótowe i merytorycznie nie dość zasadne (szczególnie ten mankament metodologiczny widoczny jest w rozważaniach wstępnych).

Kolejna uwaga do pracy dotyczy problemu grafii, konkretnie zaś korekty językowej i stylistycznej, a także adiustacji tekstu. Ilość nagromadzonych błędów stylistycznych jest w dysertacji duża. W przedłożonej do recenzji pracy występują również błędy stylistyczne wynikające z użycia w opisie naukowym języka potocznego, a także stosowania bezosobowej formy narracji, która także komplikuje spójność i logikę wypowiedzi.

Tak właśnie jest w przypadku zdań: „Zgodnie z tym kryterium za kaszubskojęzyczne nie mogą więc być uznane na przykład opowiadania Anny Łajming, w których narracja jest po polsku, a jedynie dialogi po kaszubsku” (s. 7), „Zapewne ból po stracie bliskiej osoby znalazłby u Żmudy-Trzebiatowskiego ujście w jakiś poetycki sposób, jednak niewątpliwie pod wpływem dzieła Kochanowskiego nabrało ono właśnie kształtu, w jakim otrzymał je odbiorca” (s. 10), „Stąd więc, a także dlatego, iż razem z zabytkami piśmiennictwa kaszubskiego obejmuje on okres kilkuset lat, jego tak spora objętość” (s. 12), „Pojawiły się też nowe jakości w kaszubskojęzycznej literaturze, np. opublikowana w 1988 r. powieść psychologiczno-obyczajowa *Łiskawica* Stanisława Jankiego” (s. 13), „W tym rozdziale zostanie zatem przybliżona literatura po kaszubsku – od owych zabytków po 1980 r.” (s. 17), „Wiek XVIII, a w szczególności I połowa XIX stulecia to czas odradzania się narodowego lub rozbudzania się świadomości narodowej poszczególnych ludów w Europie, w tym słowiańskich” (s. 23), „Stachurski w tym okresie zdecydowanie więcej drukował za to po polsku” (s. 111), „R. Żmuda-Trzebiatowski po swoim dość mocno zaakcentowanym wkroczeniu na grunt rodzimej literatury i świetnym debiutanckim tomiku, tak właśnie na kilka kolejnych lat poetycko zamilkł” (s. 143), „Wiek XXI to również czas szybkiego upowszechniania się w Polsce komputerów osobistych oraz Internetu” (s. 158), „Poezja kaszubskojęzyczna po roku 1980 r. nie pozostała w ramach nakreślonych w poprzednich czasach” (s. 228), „Autor notabene pochodzący z nadmorskich stron, wiernie odmalowuje wypełnione niełatwą i niepewną pod względem zarobkowym pracą życie rybaków, dodatkowym atutem opowiadania jest to, iż napisano je w gwarze bylackiej języka kaszubskiego, często też, aczkolwiek w sposób niewymuszony, zostało okraszone specjalistycznymi terminami, jak dotyczącymi jednostek pływających *draga* czy *róder*” (s. 354-355), „Co więcej nie było w momencie rozgrywania się akcji utworu już wśród ludzi, poza wyjątkami, świadomości tego, że kiedyś istniały także inne systemy językowe” (s. 371), „Może jednak ta bliskość językowa translacji z oryginałem części odbiorcom nie za bardzo

przypaść do gustu” (s. 451), „Najwięcej w omawianym okresie przełożono, w tym z innych niż polski języków, tekstów prozatorskich adresowanych do młodego czytelnika” (s. 454).

Ponadto w niektórych partiach pracy brak rozwinięcia ważnej myśli dla całości dyskursu naukowego. Tak jest w przypadku fragmentu o charakterze treści zbyt ogólnikowych: „W tej części pracy zostaną głównie zaprezentowane sylwetki i dzieła pionierów kaszubskojęzycznej literatury, mianowicie Floriana Ceynowy i Hieronima Derdowskiego, którzy mając odmienne poglądy na sprawę kaszubską, wytyczyli różne, aktualne do dziś, drogi rozwoju ruchu kaszubskiego oraz literatury tego regionu (s. 18). Rodzi się pytanie: na czym polegały owe różnice dotyczące kwestii kaszubskiej, a także czym różniły się drogi rozwoju ruchu kaszubskiego oraz piśmiennictwa Kaszub u Ceynowy i Derdowskiego? Te istotne kwestie należałoby rozwinąć, zwłaszcza że obaj twórcy są pionierami literatury kaszubskiej i wyznaczyli jej szlak rozwoju po czasy współczesne.

Należy usunąć zapis kursywą m. in. numerów przypisów: 676, 1306, 1307, 1313-1318, 15987, 1598, 1634, 1640-1647, 1651, 1652, 16641666, , 1669-1678, 1681, 17361739, 17411745, 1748-1753, 1756-1762, 1765-1770, 1774, 1775, 17831790, 1794, 1797, 1799, 1800-1803, 18071813, 18211824, 2196, 2197, 2200-2212, 2215-2237, 2247-2249, 2684-2692, 2695-2712, 2414-2417, 2814-2820, 2825-2832, 2845-2850, 2882-2887, 2889, 2890, 2893- 2895, 2903-2905, 2908, 2909. Zbędny jest także zapis kursywą fragmentu pracy, który nie stanowi cytacji. Są to wersy: 5-14 ze strony 11. Należałoby zaś kursywą zapisać słowa pochodzenia obcego, jak np.: *science-fiction* ze s. 370-375 i innych.

W pracy występują błędy rzeczowe i fleksyjne. Dla przykładu podam kilka tego typu form: „za jedno z najważniejszych naukowych prac” (s. 8), zam. „za jedną z najważniejszych naukowych prac”, „jakie wiążą się z działalnością Floriana Ceynowy” (s.11), zam. „jakie wiążą się z działalnością Floriana Ceynowy”, „Stanisława Jankiego” (s. 13) zam. „Stanisława Jankego”, „przed nadanie” (s. 17), zam. „przez nadanie”, „w wspomnianych konkursach” (s. 107), zam. „we wspomnianych konkursach”, „w pierwszej edycji wspomnianych zmaganiach” (s. 107), zam. „w pierwszej edycji wspomnianych zmagania”, „dźwiga” (s. 109), zam. „dźwiga”, „Robarta Żmudy-Trzebiatowskiego (s. 243), zam. „Roberta Żmudy-Trzebiatowskiego”, „po roku 1980 r.” (s. 228), zam. „po roku 1980”, „w pierwszym piętnastoleciu XXI roku” (s. 464), zam. „w pierwszym piętnastoleciu XXI wieku”.

W pracy występują błędy interpunkcyjne. Dla przykładu przytoczę kilka z nich, np.: „Za pierwszego historyka i krytyka literatury pisanej po kaszubsku uważał Andrzej Bukowski, autor cenionej monografii *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, pisarza i działacza kaszubskiego Jana

Karnowskiego (1886-1939) (s. 8), „U niego bowiem, jak z kolei pisze inny badacz rodzimej twórczości literackiej Jan Drzeżdżon, pojawiają się *pierwsze próby rozważań analitycznych, a nawet próby syntezy*” (s. 8), „Na rynku pojawiły się prywatne wydawnictwa kaszubskie (np. założone w 1990 r. „Arkun” i w 1992 r. „Region” oraz „Rumina”), jak również czasopisma nowe, jak np. „Tatczężna”, lub reaktywowane przedwojenne (np., „Gazeta Kartuska”) ze strony 128.

Błędy wynikające z powtórzeń: „W jej przypadku najbardziej słuszne wydawało się rozpatrzenie jej w oparciu o podział [...] (s. 4). Wielką literą powinno rozpoczynać się zdanie: „i w pracy starano się na nie odpowiedzieć” (s. 11). Należy unikać formy „ponieważ” jako rozpoczynającej zdanie: „Ponieważ materiał badawczy tej rozprawy jest pokaźny, bo utworów poetyckich w okresie 1981-2015 napisano i opublikowano około 2-3 tysięcy, tekstów prozatorskich kilkaset, a dramatycznych (wliczając w to owe krótkie scenariusze) około osiemdziesiąt, więc zrezygnowano (w porozumieniu z promotorem pracy) z aneksu, w jakim zamierzano zamieścić biogramy pisarzy, tworzących w omawianym okresie swe utwory po kaszubsku, a także ze wspomnień rodzimych pisarzy” (s. 15).

Zważywszy na ilość owych błędów, obniżają one wartość recenzowanej pracy, która w przyszłości, jeśliby miała ukazać się w druku, powinna pod tym względem być starannie przejrzana i poprawiona, a także przekomponowana (myślę tutaj o nazbyt rozbudowanym rozdziale pierwszym, który traktuję w obecnej formie jako zbędny do prezentowanej problematyki zawartej w tytule pracy). Wiele zdań to konstrukcje językowe nadmiernie rozbudowane i złożone, które w konsekwencji prowadzą do niejasności wyводу badawczego. Proponowałabym także przekomponować takie złożone układy zdaniowe.

Wyszczególnione powyżej błędy językowe, stylistyczne, rzeczowe, interpunkcyjne i redaktorskie nie dyskwalifikują co prawda merytorycznych treści w przedkładanej dysertacji, niemniej jednak zakłócają percepcję.

Podsumowanie

Mając na uwadze fakt, że literatura kaszubskojęzyczna to fenomen o szerokim spektrum i trudny do opisu, bowiem dotyczy względnie małej grupy etnicznej. Praca Grzegorza Schramkego na temat *Współczesna literatura kaszubskojęzyczna w latach 1981-2015* stanowi omówienie podjętej do analizy i interpretacji tematyki z bogatym odniesieniem do kontekstu społeczno-politycznego i kulturowego (rozwój pomorskiego i kaszubskiego czasopiśmiennictwa w drugiej połowie XX wieku, rola mediów społecznościowych na wzrost

czytelnictwa, edukacja szkolna oraz wpływ internetu na proces rozwojowy literatury kaszubskiej). Dysertacja ta stanowi kolejny istotny głos we współczesnym literaturoznawstwie na temat literatury jednej z mniejszości Europy, jaką stanowią Kaszubi. W ostatnich latach dyskusja ta staje się dynamiczna, co wiąże się także z sytuacją większej świadomości samych Kaszubów, którzy wyrażają ją także w medium słowa literackiego. Pomimo uwag odnoszących się przede wszystkim do kompozycji pracy (a w szczególności do zasadności rozdziału pierwszego), a także błędów stylistycznych i redakcyjnych (duże ich nagromadzenie występuje w partii wstępnej) pracę oceniam wysoko jako przemyślaną zarówno pod względem merytorycznym jak i kompozycyjnym całość. Doceniam przedsięwzięcie badawcze, które uważam za cenne już choćby z tej racji, że literatura kaszubska, nawet używając aksjologii teoretyczno-literackiej nie reprezentuje zawsze twórczości najwyższych lotów, niemniej jednak stanowi cenne dopełnienie współczesnego procesu literackiego, a zatem obrazuje wiele przemian zachodzących w dzisiejszej rzeczywistości. Z jednej strony osadzona jest na fundamencie tradycji Kaszubów, z drugiej zaś przekracza stereotypy myślenia w kategoriach odniesień tradycyjnych, a wyraża lęki, niepokoje i niepewność współczesnego człowieka nierzadko odnajdującego się w świecie opartym na technicyzacji i globalizacji. Wówczas dziedziczone przez pokolenia wartości nie stanowią azylu, który miałby gwarantować poczucie bezpieczeństwa i spełnienia jednostki. W takim przypadku twórczość kaszubskich pisarzy i poetów jest głosem ich jednostkowego, nierzadko pesymistycznego i indywidualnego wyrazu we współczesnym świecie (proza J. Drzeżdżona, opowiadania K. Lewny). Autor rozprawy naukowej stara się nie wartościować twórczości kaszubskiej, nie ukazuje wyższości artystyczno-ideowej danego utworu literackiego nad drugim, raczej analizuje i interpretuje piśmiennictwo kaszubskie z dystansu, starając się zachować jak najbardziej zobiektywizowaną jej ocenę. Bada literaturę kaszubską jako przejaw zjawiska kulturowego, językowego, społecznego czy politycznego, sytuując ją w kontekście procesów zachodzących we współczesnych realiach. Taka postawa wydaje się słuszną, pozwala do opisywanego świata zachować dystans, zważywszy na to, że Autor pracy sam wywodzi się ze społeczności Kaszubów. Znajomość języka kaszubskiego jest na pewno niepodważalnym atutem jej Autora, zwłaszcza gdy rozprawa dotyczy bezpośrednio literatury kaszubskojęzycznej. Sugeruję także, po dokonaniu niezbędnych zmian kompozycyjnych i poprawek stylistycznych, skierować pracę do druku.

W konkluzji zatem stwierdzam, że praca doktorska mgra Grzegorza Schramkego spełnia określone odpowiednimi przepisami normy pracy naukowej i może stać się przedmiotem publicznej obrony.

Adela Kuik-Kalinowska